

Met de Franse slag

Van akkedere tot aonrikkemedere

In de Nederlandse dialecten komen veel woorden met een Frans tintje voor. Vooral beneden de rivieren wordt er nogal eens een Frans leenwoord gebezigd. Ook in het Bosch horen we allerlei woorden van Franse origine: *akkedere* (goed samen gaan; uit *accorder*), *amoer* (liefde, *amour*), *kaskenade* (opscheperij, uit *gasconnade*), *paviljot* (opgerold papiertje om haar te krullen, *papillot*), *permetaosie* (verwantschap, *parentage*), *s'lusie* (bandenplak, *solution*) en *toepertoe* (geheel en al, *tout partout*).¹ Wist u dat zelfs het oer-Brabantse *krèk* (precies, juist) een Frans leenwoord, van *correct*, is?

Dat dialecten woorden uit het Frans hebben geleend, is helemaal niet vreemd. Het Frans was in ons land heel lang een taal met veel aanzien, zoals het Engels nu in Nederland een taal met hoge status is. Eigenlijk is het vreemd dat het

hedendaagse Standaardnederlands niet diezelfde of niet al die Franse leenwoorden heeft. Dat is waarschijnlijk een gevolg van taalpurisme uit de 19e eeuw, toen nogal wat woorden van vreemde herkomst uit het Nederlands verdwenen zijn.

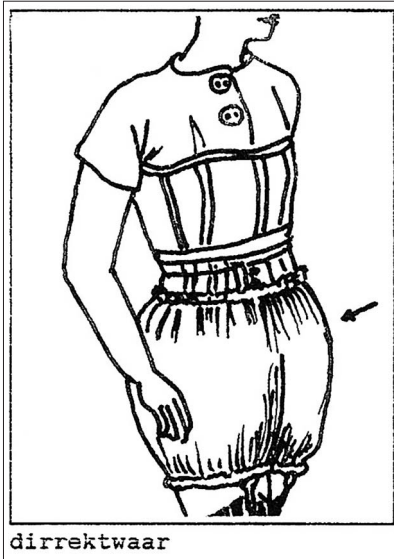
Van de gehele Nederlandse woordenschat bestaat bijna een derde uit leenwoorden. Nicoline van der Sijs, auteur van het *Leenwoordenboek*, kwam na een steekproef uit op 30.7 %. Het Latijn en het Frans zijn onze grootste leveranciers.

Sommige woorden zijn zo lang geleden uit het Frans in het Nederlands opgenomen, dat we ons niet eens realiseren dat zij niet tot onze erfwoordenschat behoren. Erfwoorden zijn de woorden die teruggevoerd kunnen worden op de woordenschat van de Germaanse voorouders van het Nederlands en zijn dialecten. Voorbeelden van woorden, waarvan we ons niet zul-

len realiseren dat ze zijn geleend, zijn *kamp*, *lans*, *prijs*, *konijn*, *pantser*, *patrijs*, *kust*. Het is verdraaid lastig een woord te bedenken dat hetzelfde betekent maar niet ontleend is. We kunnen dus eenvoudigweg niet zonder die leenwoorden. In dialecten gebeurt er wel eens iets bijzonders met de Franse leenwoorden. Neem nou *aonrikkemedere*. Dat betekent 'aanbevelen', en werd afgeleid van het Franse *recommander*.

Een strip van Guus Ong in Jan Bruens, 'Spul van de Rul' (1976). 'Verinnewere' is een Frans leenwoord. Bij 'verbellemonde' (verprutsen, kapot maken, laten vervallen) lijkt dat eveneens het geval te zijn, maar schijn bedriegt hier: 'verbellemonde' komt gewoon uit het Middelnederlands. In het woord zit 'momboor' (voogd) verscholen en het betekende eigenlijk: als een slechte voogd iets beheren (zie hiervoor Bossche Bladen 1999-2 p. 66).

Een 'dirrektwaar' was een damesonderbroek met elastiek in boord en pijpen. In diverse dialecten werd dit woord gebruikt, o.a. in het Bosch. 'Dirrektwaar' is afgeleid van het Franse 'directoire', de benaming voor de regering van Frankrijk tussen 1795 en 1799. In deze periode kwam het kledingstuk in zwang. (Uit: W. van Gestel, 'Geïllustreerde Woordenlijst van de streektaal van Gilze en Rijen', 1996)

Het Bossche woord is een contaminatie: twee betekenisverwante woorden zijn door elkaar gegooid, zodat er een nieuw woord ontstaat. Eigenlijk is er iets misgegaan, het

is Frans met de Franse slag. Dat geldt ook voor *navenant*, dat betekent 'naar verhouding' en is gevormd uit *naar* en *à l'avenant*. Oorspronkelijk werd het gebruikt voor 'in overeenstemming, in evenredigheid met'. Het Middelnederlands kende al *na avenant*, *in avenant*, *te avenante*. Het paar *verrinnewere* en *verdèstruwere* hoort ook bij deze Nederlands-Franse contaminaties. Ze zijn gebaseerd op *ruiner* en *détruire*, waaraan 'ver' is toegevoegd, omdat er een associatie gevoeld wordt met woorden als vernielen en vernietigen. In *meepeasant* (in het voorbijgaan) zijn het Bossche *mee* en het Franse *en passant* samengevallen. Dat woord speelde een rol in de Tilburgse revue 'Hemel en Aarde' uit 1988. Er werd een quiz opgevoerd en de quizmaster vroeg de kandidaten een woord te maken met de letters MPSNT. De wedstrijd ging tussen een stel uit de Blaak (een chique buurt in Tilburg) en een stel uit Broekhoven (een echte volkswijk) en Broekhoven antwoordde: *meepeasant*. Het publiek juichte maar helaas... het antwoord was onjuist; het had 'imposant' moeten zijn.² Contaminaties hebben iets associatiefs in zich. Twee betekenisverwante woorden worden samen gevoegd op basis van een gevoelde

associatie. *Rikkemedere* wordt in verband gebracht met 'aanbevelen' en zo ontstaat *aonrikkemedere*. Op een vergelijkbare manier ontstaan de volksetymologieën. Bij woorden waarvan de herkomst ondoorzichtig is, kan men op grond van een betekenisassociatie een woord een net iets andere, wel doorzichtige, vorm geven. Na het solderen stolt vloeibaar metaal, dus dat wordt wel eens 'stolderen' genoemd. Een gazon bestaat uit gras, dus heet dat wel eens een 'grazon'. Ook hier gaat het weer om Franse leenwoorden, zoals ook bij het Bossche *glansees*. Dat zijn glacé handschoenen, die immers zo mooi glanzen. Een rotonde is rond van vorm, dus horen we een rotonde wel eens *rontonde* noemen, en in een volière vliegen vogeltjes, dus heet dat een *vogelière*.³

Noten

- 1 Alle Bossche dialectwoorden in dit artikel staan in: Lex Reelick, Cor Swanenberg, Erwin Verzandvoort en Michel Wouters, *Het Bosch Woordenboek* ('s-Hertogenbosch 2009).
- 2 Ed Schilders, 'Tilburg, Oisterwijk, Berkel-Enschot', in: Cor Swanenberg (red.), *Onder ons gezegd in Brabant* (Delft 1993), p. 251-252.
- 3 *Rontonde* en *vogelière* staan niet in *Het Bosch Woordenboek*, maar in: Cor en Jos Swanenberg, *Èige grèij, een Meierijs woordenboek* (Enschede 1996).

Van de redactie

Rubriek De Straat

Jarenlang verzorgde Marcel van der Heijden voor *Bossche Bladen* de rubriek *De Straat*. Marcel nam deze rubriek voor zijn rekening vanaf eind 2002 tot begin van dit jaar. In totaal schreef hij precies

25 bijdragen over straatnamen. In 2002-2003 heette de rubriek nog *Van St(r)aatswege*. Marcel van der Heijden heeft getoond op toegankelijke wijze inzicht te kunnen geven in de ingewikkelde materie van de herkomst van straatnamen

(en andere toponiemen). In zijn bijdragen stipte bij bovendien veel punten aan uit de geschiedenis van de straten.

De serie is nu gestopt, maar de redactie dankt hem zeer voor zijn inzet voor *Bossche Bladen*.